

שנת תשכ"א

הישיבה הארבעים

ביום כ"ו במרחשוון תשכ"א בשעות 10.30 בבוקר עד 1 בצהריים בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: חבר הכבוד הא' שלושיץ.

החברים האדונים אברמסון, אורבך, בן-חיים, בנעט, ברגרין, טורסיני (יו"ר), ייבין, מלמד, סדן, פלוצקי, קוטשר, רבין, ריבלין, שירמן, החברים-היועצים הגב' גרבל והאדונים בורלא, זיידל, לייבל, פרץ, קרוא, שבטיאל, שלי.

המנהל האמרכלי הא' מנור.

המוזכרים המדעיים האדונים איתן, דותן, הנמן, מדן, מנצור.

הצטדקו: האדונים אירמאי, אפרת, בן-נון, גרינברג, כהן, מירסקי, מלמד, מלצר, שירמן, שמיר.

סדר-היום: א. הודעות כלליות

ב. אישור התקציב לשנת תשכ"א

ג. הרצאת הא' קוטשר על בעית המחקר של לשון חכמים ופתרונה

ד. מלים בשימוש כללי

א. הא' טורסיני: על פי החלטת המנהלה תהיה היום ישיבה קצרה יותר, ואילו הישיבות הבאות יהיו שוב ישיבות כפולות, כי דרך זו נמצאה מועילה.

קיבלתי מכתב מחברנו מר א"צ גרינברג, בו הודיעני, שהוא רואה צורך להתפטר מחברותו באקדמיה. כתבתי לו וניסיתי לשכנעו, שיעכב התפטרותו. במכתב שני הודיענו, שהוא ראה את תפקידו באקדמיה כעבודה המצריכה זמן ושיקול רב, והואיל ואינו יכול למלא תפקיד זה, הוא מבקש למסור לחברים הודעה על התפטרותו. הנני עושה זאת בצער רב. המנהלה עוד תדון בעניין זה, ואחרי-כך תובא הצעה לפני המליאה.

אסקור בקיצור את פעולת האקדמיה בזמן האחרון: אנו עובדים בהרבה שטחים, אע"פ שנדמה, שלא די עשינו: העבודה במילון ההיסטורי של לשוננו העברית מראשיתה עד ימינו מחולקת לשני חלקים: (1) ענף המקרא, שאני מנהלו; (2) ענף לשון חכמים, שהא' בן-חיים עומד בראשו. כבר נעשתה עבודה רבה של איסוף חומר מקראי, וגם עבודה יעילה וחשובה בהנהלתו של פרופ' בן-חיים ובעזרת שני עוזרים בהכנת המילון ללשון ה"ל. אבל לפני חודשים מספר הופסקה העבודה בגלל קשיי המימון, שהיה בידי מוסד ביאליק. המנהלה מינתה חברים, שיחד עם המוסד ינסו למצוא סידור אחר. מטרתנו היא, שהאקדמיה תהיה שלטת גם בעניינים המנהליים והחומריים. כשהיו הדברים בשלים, נביאם בפניכם. בקרוב נחדש את הפעולה בקצב מזורז יותר, ועוד זאת: מפתחים היום בעולם שיטות טכניות כדי לאסוף את החומר הלשוני הרב לא בידי אדם בלבד, אלא גם ע"י מכונות אלקטרוניות. בקרוב נתקיים בחו"ל סדרה של הרצאות על עבודה כזאת. יוזמי הכינוס הבינלאומי הזה מאטילה, אבל הוא יתקיים בגרמניה. הא' בן-חיים הוזמן לכינוס זה, ואנו מקדמים בברכה פעולה זו ומאחלים לו נסיעה טובה ומועילה לעבודתו הקשה.

אזכיר גם את המפעל של הקלטת מבטאי העדות בישראל, שבשילוב הוקצבו לנו ע"י מר זק, יו"ר המועצה לתרבות ולאמנות, 12.000 ל"י. גם מפעל זה ייעשה בפיקוח הא' בן-חיים, בהשתתפות חברים של האקדמיה.

פרסומים: יצאו 2 חוברות של "לשוננו", ונגמרה בדפוס חוברת שלישית. כן יצאו 3 קונטרסים של "לשוננו לעם", ונוספים בהכנה. יצא המילון למונחי הרתכות. עדיין נמשכת הדפסת ספרו של הא' מורג על מבטאם של יהודי תימן. המחבר לא היה בארץ, וזה עיכב. הספר עתה כמעט נגמר בסידור. ידידנו פרופ' בן-חיים גמר כרך ג' של ספרו "עברית וארמית נוסח שומרון", והוא ימסר לדפוס בקרוב.

ועד הדקדוק עוסק בניסוח סופי של ההצעות לכללי הקמץ הגדול, שנדונו בישיבותינו. ועדה מיוחדת, בשיתוף נציגי משרד החינוך, דנה בשינויים בכללי הכתיב שלנו. בינתיים נרכש ניסיון, הובעו דעות שונות, אבל בנוהג העם אין קביעות וסדר. עלינו להגיע סוף סוף לידי כללים מכריעים, גם אם נדע, שאלה יצריכו שוב שינוי במשך השנים, כשם שכל לשון אחרת מתפתחת ומשתנית. מרובים הקשיים למצוא את הנכון, אבל צריך למצוא גם פשרה בין הקיים ובין גזרות, שהציבור מוכן לעמוד בהן. מוטב שלא נכניס שינויים מרחיקי לכת, כי אינם עשויים להתקבל. לכן דיון זה נמשך, ואין עדיין מסקנות סופיות.

עבודת המינוח: בשנה שעברה עבדו 28 ועדות: 7 בירושלים (גיאוגרפיה, מנהל ציבורי, ארכיונאות, פסיכולוגיה, חשבונאות, חינוך, מלים בשימוש כללי), 10 בתל-אביב (חמש מטעם האקדמיה: אפייה, תרבות הגוף, ביטוח, תורת הקרקע, מטאורולוגיה; וחמש ועדות בהשתתפות המזכירות המדעית של האקדמיה: 2 ועדות בצבא, קשר ואלקטרוניקה, זואולוגיה והקלאות), 11 בחיפה, בשיתוף עם הטכניון (הוועדה המרכזית, ועדת האישורים, ימאות, הנדסת קרקע, גיאודזיה, הידראוליקה, ביוב, בטון, הידרולוגיה והנדסת נהרות, סכרים).

המליאה אישרה בשנת תש"ך מונחים במקצועות אלה: רתכות, ימאות, אפייה, ביטוח, ארכיונאות, מנהל ציבורי, וכן כמה מלים בשימוש כללי. כל אלה יבאו בזיכרונות האקדמיה. המזכירות עוסקת גם בעריכת חוזר גדול של מונחי המטבח, על יסוד דיוני הוועדה המקצועית.

יותר ויותר מורגש הצורך בהחדרת החלטותינו לשימוש העם, ולכך דרושה פעולה מתמדת. היו לנו פגישות עם עיתונאים, ונכתב עליהן בעיתונים. בימים האחרונים היה ראיון עם בא" כוח המכון ליהדות בת זמננו (הראיון הוקלט). לצערנו עדיין לא הורחב המנגנון, לפי הצרכים, ואנו סובלים מזה. הכול תלוי בתקציב, ועליו עוד תשמעו. עם כל אלה, עלינו להזכיר את ההתקדמות המרובה ביחס הציבור והממשלה אלינו ואת הידידים הרבים, שרכשנו בחו"ל. הבניין הולך ומשתכלל. בתרומה נוספת של מר זאלצמאן יכולנו לסדר את הגינה סביב הבית הזה.

ב. הא' טור-סיני: הצעת התקציב נשדחה כולכם, והרי היא לפניכם לאישור:

אומדנת התקציב לשנת הכספים 1961/62

פירוט

הוצאות

(א) המזכירות המדעית

א. מינוח

(1) הוועדות הפועלות כיום

* הפעלת 20 ועדות-מונחים קיימות: חינוך,

פסיכולוגיה, תרבות הגוף, גיאוגרפיה,

* סדירות עבודתן של ועדות אלה לקויה מחוסר מזכירים. מזכיר יכול לשרת 4 ועדות לכל היותר. כדי שהוועדות הקיימות תפעלנה כראוי נדרשים אפוא 5 מזכירים.

מטאורולוגיה, מנהל ציבורי, חשבונאות, מטבח, תורת הקרקע, הנדסת הקרקע, גיאודזיה, תורת המדידה, תורת החוק, בטון, סכרים, הידרולוגיה והנדסת נהרות, הידראוליקה, ביוב והתקנה תברואית, ימאות, מלים בשימוש כללי.

— 5 מזכירים — 27,500 ל"י

(2) עבודת המינוח בצה"ל

** הפעלת הוועדות החיליות בהתאם לתכנית המשותפת של האקדמיה והמטכ"ל: ועדה למונחים כלליים, תותחנות (בליסטיקה — יצא מילון ארעי כהוראת שעה), הנדסה (הסוואה, גשרים, כיבוי אש, מיקוש וחבלה), חימוש, אספקה (תלבושת, מזון), חיל-אוויר (יצא מילון ארעי), חיל רפואה, משטרה צבאית.

— 2 מזכירים — 11,000 "

(3) ועדות מטעם מוסדות מקצועיים למתן הוראת שעה דחופה במונחים ולהכנת החומר לדיון באקדמיה

כגון: מונחי קשר ואלקטרוניקה (משרד הדואר), מונחי חקלאות (מערכת "השדה"), זואולוגיה, פריון העבודה והייצור.

— 1 מזכיר — 5,500 "

(4) ריכוז ותיאום של עבודת כל ועדות המינוח

*** ועד המינוח, הוועדה המרכזית למונחי הטכניקה, ועדת האישורים למונחי הטכניקה.

— 1 מזכיר — 7,500 " — 51,500 ל"י

ב. עזרה והדרכה לשונית

(1) ייעוץ והדרכה למוסדות המדינה והציבור

(2) תשובות לשואלים בכתב ובע"פ

העברה — 51,500 ל"י

** האקדמיה נטלה על עצמה להשתתף בקביעת מונחים הנדרשים לחילות צה"ל. קביעות אלה דינן כהוראת שעה. מטרת האקדמיה להקים ועדות מוסמכות לדיון בקביעות אלה (ר' תקציב הרחבת הפעולות 2א). עבודה זו שותקה לפני שנה מחוסר מזכירים שירכזו את הפעולה.

*** ועד המינוח מפקח על פעולות המינוח באקדמיה, מכוון את העבודה ומעמיד ועדות חדשות. הוועדה המרכזית למונחי הטכניקה, שבה משתתפים גם נציגי הטכניון בחיפה, ממונה על הוועדות למקצועות הטכניקה, וועדת האישורים בוחנת את החלטותיהן לפני הגשתן למליאת האקדמיה. המזכיר, הממונה על גופים אלה, מרכז את עבודת המינוח ואת פעולות המזכירים ודואג לתיאום בעבודת הוועדות ולאחידות בהחלטותיהן.

ה ע ב ר ה — 51,500. ל"י

- 3) הסברת קביעות האקדמיה והנהגתן
בציבור — 1 מזכיר — 5,500. ל"י
- 4) * שיפור הלשון —
עקירת שיבושים וחידושי לשון פסולים.
לשם כך דרושה האזנה מתמדת לרדיו
וקריאת העיתונים

— 3 קריינים — 18,000. — " — 23,500. ל"י

ג. דקדוק

- ריכוז עבודת הדקדוק (ועד הדקדוק,
ועדות לשאלות דקדוק מעשיות, לכתבי,
למונחי בלשנות, לתעתיק). — 1 מזכיר — 7,500. — " — 7,500. — "

ד. פרסומים

- 1) ריכוז עבודת הפרסומים (ועד הפרסומים,
התקנת כתבי יד, עזרה בעריכה ועריכה
של כתבי העת והמילונים — 1 מזכיר — 5,500. — "
- 2) שכר סופרים ועריכה — 4,400. — "
- 3) הגהות — 1 מגיה — 4,000. — "
- 4) הדפסה — 40,000. — " — 53,900. — "

ה. מחקרים

- 1) המילון ההיסטורי מלשון המקרא ועד
ימינו אלה — 8 עובדים מדעיים — 50,000. — "
- 2) עורכים — 2 עורכים — 6,000. — "
- 2) עברית וארמית נוסח שומרון מאת פרופ'
בן-רחיים, ג', הדפסה — 6,000. — "
- 3) העברית שבפי יהודי תימן, מאת ד"ר
מורג, הדפסה — 3,000. — " — 65,000. — "

ו. ספרייה

- רכישות ספרים — 5,000. — "
- ניהול הספרייה והכנת הכרטסת
— לחצי יום 1 ספרן — 2,400. — " — 7,400. — "
- ז. הקלטת מבטאי הזעדות — 12,000. — " — 12,000. — "

ה. הוצאות סוציאליות לעובדים
המדעיים

— 25,272. — " — 25,272. — " — 194,572. — "

* פעולה זו אינה נעשית כיום מחוסר כוח אדם, אבל היא צורך חיוני דחוף, ויש להתחיל בה גם אם לא תתאפשר הרחבה של פעולות האקדמיה.

ה ע ב ר ה — 246.072 ל"י

(ב) אמרכלות (אדמיניסטרציה)
א. משכורת לעובדים אמרכליים

— 30,000 ל"י — 30,000 ל"י

ב. הוצאות סוציאליות לעובדים
האמרכליים

" 5,400.— " 5,400.—

ג. הוצאות אמרכליות

" 6,000.—	(1 נסיעות של העובדים ושל חברי האקדמיה
" 4,500.—	(2 צורכי כתיבה ומשרד (כולל מחסן, נייר להדפסה)
" 5,000.—	(3 דואר, טלפון
" 3,000.—	(4 משלוח והובלה
" 4,200.—	(5 שכר דירה בתל-אביב והחזקת המשרד
" 5,000.—	(6 החזקת הבית בירושלים ושירותים
" 4,720.—	(7 שומר הבית ושמש (+ הוצאות סוציאליות)
" 3,500.—	(8 הוצאות לישיבות
" 550.—	(9 ביקורת חשבונות
" 900.—	(10 ביטוח הבניין והתכולה
" 75,770.—	" <u>40,370.—</u> <u>" 3,000.—</u>
	(11 ציוד משרדי ומדעי

(ג) החוב לקרן הפיצויים לכל העובדים

" 43,309.— " 43,309.—

365,151 ל"י ס ה " כ —

ה ר ח ב ת הפעולות

(א) המזכירות המדעית

א. מינוח

* (1 ועדות שיש להעמידן בשנה הבאה

עבודה סוציאלית, פריון העבודה והייצור,
זואולוגיה, חקלאות, אלקטרוטכניקה,
קשר ואלקטרוניקה, צילום, מכונאות.

* ועדות אלה נדרשות ע"י מוסדות שונים במדינה ורק מחוסר תקציב לא הוחל בהן עד עתה. אחדות מהן זכו לטיפול דחוף לשם הוראת שעה (ר' בתקציב הרגיל (א.א.3)).

עבודות מתכת, הפקת נפט וזיקוקו.

— 2 מזכירים 11,000.— ל"י

(2) עבודת המינוח בצה"ל

(א) הקמת ועדות מטעם האקדמיה לשם

אישורן של הקביעות הארעיות בווע-

דות החיליות. 1 מזכיר 7,000.— "

(ב) הקמת ועדות היוניות נוספות: חיל

רגלים, חיל הים, חיל שריון, מודיעין

ועוד. 1 מזכיר 5,500.— "

23,500.— ל"י 23,500.— ל"י

הכנסות

(א) הקצבת משרד החינוך והתרבות 285,151.— ל"י

(ב) הקצבת הסוכנות היהודית לארץ-ישראל 15,000.— "

(ג) הקצבת מוסד ביאליק למילון ההיסטורי של הלשון העברית 28,000.— "

(ד) הקצבת קרן התרבות אמריקה-ישראל 5,000.— "

(ה) הקצבת מוסדות כלכליים 10,000.— "

(ו) הקצבת המועצה הציבורית לתרבות ולאמנות (לשם הקלטת מבטאי העדות) 12,000.— "

(ז) הכנסות מפרסומים 10,000.— " 365,151.— ל"י

הרחבת הפעולות

הקצבת משרד החינוך והתרבות 23,500.— ל"י 23,500.— ל"י

הסברים לאומדנת התקציב 1961/62

לחטיבה (א) המזכירות המדעית

כל עבודתה הענפה והמסועפת של האקדמיה ללשון העברית מתבססת על פעולתם של המזכירים המדעיים. עליהם להכין את החומר, לפני הקמת ועדה לדיון במונחים במקצוע מסוים, מתוך הסתייעות במומחים למקצוע; עליהם לנהל את זיכרונות הדברים בישיבות הוועדות, ולהכין את סיכומי ההחלטות לאחר כל ישיבה וישיבה; עליהם לטפל בתהליך הממושך של סיכום עבודות הוועדות, לאחר סיום פרק מסוים בעבודת הוועדה לקראת אישור הרשימות במליאה; ולבסוף לטפל בתהליך הסיכום הסופי וההדפסה.

גם תהליך ההכנה לקראת אישור המליאה מחייב טיפול ממושך, כי לאחר שנשלחו הצעות הוועדות לחברי האקדמיה בהודעת-סיכום, מתקבלים עוד ערעורים בכתב ובעל-פה, ואלה טעונים שוב בירור מצד המקצוע ומצד הלשון, עד שיאושרו במליאה המילון או רשימת המונחים הנדונים.

משום כך רב כליכך חלקו של שכר העובדים המדעיים הן בפעולות המינוח והן בפעולות האחרות, שגם הן מתבססות על עבודות ההכנה והסיכום של המזכירים, המבצעים אגב זאת עבודות מחקר מדי שנה בשנתה.

לסעיף א. מינוח 3

למרות עבודתה המקיפה של האקדמיה, עדיין אין בכוחה לספק את כל צורכי המדינה, ולפיכך נתעוררו כמה מוסדות, שאינם יכולים לצפות לבוא תורם בוועדות האקדמיה, להעמיד ועדות משלהם, שתטפלנה בהכנת המונחים הדרושים לעבודתם. גם כאן משתדלת האקדמיה לסייע בידם מתוך השתתפות בעבודתם של המוסדות. היום מבוצע שיתוף פעולה כזה עם משרד הדואר, מערכת "השדה", החברה לונאולוגיה, המכון לפירוש העבודה והייצור.

לסעיף א. מינוח 4

כפי שנתברר לעיל, נעשית עבודה מרובה ומגוונת כל כך בגופי המינוח השונים, שיש חשש לתקלות והתנגשויות בהנחת מונחים, אלא אם כן ימצא מרכז מתאם שימנע זאת. מטבע הדברים, שמרכז כזה תהיה המזכירות המדעית של האקדמיה, שבידה מצטבר כל ההומר; ומובן מאליו, שיש צורך בזרוע מבצעת מיוחדת לתכלית זו, שכן מזכירי הוועדות עמוסים עבודה גם בלאו הכי (ר' פירוט התקציב סעיף א. 1).

לסעיף ב. עזרה והדרכה לשונית

סעיף זה מכון הן לטיפול רצוף בשאלות לשון, שנשאלת האקדמיה מדי יום ביומו, והן לביקורת מתמדת של שימושי הלשון בעיתונים וברדיו. כבר פועלת למטרה הראשונה ועדה מיוחדת: הוועדה למלים בשימוש כללי (ר' פירוט התקציב עמ' 1, סעיף א. 1). הכרח הוא להרחיב פעולה זו, ולהעסיק חבר קריינים לביקורת לשון הרדיו והעיתונים.

לסעיף ג. דקדוק

מה שנאמר לעיל על פעולת ועדות המינוח השונות חל באותה מידה גם על ועד הדקדוק.

לסעיף ד. פרסומים

ריבוי הומר הפרסומים של האקדמיה (כמפורט באומדנת התקציב) מחייב העסקת עובד מדעי מיוחד, שיטפל בריכוז החומר, הכנתו לעריכה וההשגחה על הדפסתו וכיו"ב.

לסעיף ד. פרסומים 4

בסעיף זה נכללו הוצאות ההדפסה של פרסומי האקדמיה ((א.ד.1)) ושל המחקרים (א.ה. 2. 3)).

לחטיבה (ב) אמרכליות

עבודת המחקר המסועפת הנעשית באקדמיה, ששכרה הממשי בחיי יום יום למעשה רב כליכך בהנהגת העברית בכל דרכי חינו ומקצועות פעולתנו בארץ ובעקירת הלעזים המזיקים מן הנהוג בלשון הטכניקה והמדע, לא תיתכן שלא בסיועו של חבר עובדים אמרכלי נאות. אף על פי כן אחוז המשכורות האמרכליות הוא קטן ביותר (פחות מ-19% של אומדנת התקציב) בהשוואה להיקף מפעליה של האקדמיה.

לסעיף ג. הוצאות אמרכליות 1

בהתחשב עם עבודת ההתנדבות של החברים, אין לדרוש מהם כי יוציאו גם הוצאות של ממש בבואם לישיבות המליאה, הוועדים והוועדות. לתשלום הוצאות אלה נועד פריט זה; וכן לתשלום נסיעותיהם של עובדי האקדמיה, המתחייבות לרגל פיזור העבודה בערים השונות.

הא' ייבין: התקציב, המונח לפניכם ושנמסר לממשלה ככסיס למו"מ על הקצבת הסכומים לאקדמיה, יש לראותו בעין ביקורתית במקצת, שהרי אין זה תקציב ריאלי, מאחר שלא

נוכל בכל ההתאמצות להגיע לסכום המוצע: — 365,151 ל"י, ועל כן אינו תקציב שיש לדון עליו. התקציב הבלתי מעשי היה בשנה השוטפת — 242,000 ל"י, היום הגענו להכנסה של — 185,000 ל"י, ויש תקווה שנגיע לסך — 195,000 ל"י. מסך — 185,000 ל"י נתנה הממשלה השנה — 112,000 ל"י, ויש לקוות, שגם השנה נוכל להגיע לסך — 150,000 ל"י מהממשלה, והשאר ממקורות אחרים. בשנה וחצי האחרונה התפתחו מקורות מארה"ב ומאנגליה, ונוכל להגיע ל-75%—80% מהתקציב המוצע.

התקציב מבואר די הצורך, ועיקרה של העבודה תלוי במספר האנשים שאנו יכולים להעסיק, כי בלי מספר מספיק של מזכירים מדעיים לא נוכל להתקדם, שכן עליהם מוטל עיקר העבודה. בשנה הבאה יהיה המשך העבודה שנעשתה בשנים האחרונות.

חבל מאוד, שהסוכנות וגם קרן התרבות אמריקה—ישראל נמצאות במצב כספי שאינו מזהיר, ואינן יכולות להגדיל את ההקצבות. אולי יש שאלות? מכל מקום מר מנור יסביר עוד כמה פרטים.

הא' מנור: הסכום הגדול, שהכנסנו להצעת התקציב, הוא לא רק לשם מו"מ. הוא נחוצ לנו, ואם יבואו אח"כ לשאל אותנו, מדוע לא עשינו די, נוכל לענות, שבכל אופן דרשנו את האמצעים הנחוצים. הסיכויים לשנה הבאה: באוצר אמרנו, שהסכום המבוקש דרוש לנו, אבל — 150,000 ל"י הוא הסכום המינימלי, הדרוש להמשך העבודה בשנה הבאה, מלבד סך — 12,000 ל"י להקלטת מבטאי העדות. כשנדע, מהו תקציבנו לשנה הבאה — ישוב הוועד האמריקני ויחליט, כיצד להוציאו. בשנה שעברה ביקשנו — 242,000 ל"י והגענו לפחות ל-195,000 ל"י, שהעמדנו לנו למטרה.

אני מבקש לציין, שמר זאלצמאן עושה למען האקדמיה הרבה מאוד. נוסף ל-4,500 הדולרים, ששלח מכספו, עזר לנו לקבל 5,000 דולר מקרן התרבות אמריקה—ישראל לצורך הבניין (וע"י כך קיבלנו 20,000 דולר במקום 15,000 דולר). הודות לו חידשה הקרן את הקצבתה בסך 5,000 ל"י, ויש תקווה, שהשנה תגדיל הקרן את הקצבתה. כמו כן התרים מר זאלצמאן מספר אנשים מארה"ב, וכל תרומה היא בת אלף דולר בשנה. היום יש חמישה תורמים. אחד מהם — קרן ישראל מץ, שמר זאלצמאן הוא היושב-ראש שלה — תרמה 1,000 דולר ראשוני, ומר זאלצמאן מקווה, שתרומה זאת תלך ותגדל. רואים אתם, רבותי, שמר זאלצמאן אינו שוכח את האקדמיה, והסכום הכולל, שהעביר לנו עד היום, משלו ומשל אחרים, הוא 15,500 דולר. אין לי ספק, שגם בשנה הבאה נקבל עזרה ועידוד ע"י מר זאלצמאן.

הא' טור-סיני: אני מודה למר מנור. לדעתי אין צורך בדיון אלא באישור פורמאלי, כדי שנוכל להגיש דרישות התקציב לפני הממשלה. כשנדע מה אפשר לקבל — נדון בתקציבנו.

הא' בן-חיים: ועד הדקדוק החליט לפני שנים להמליץ לפני האקדמיה, שתקים ארכיון תקליטים של מבטאי העברית לשמירה לכל הדורות. לא הוגשמה ההצעה עד עכשיו, מפני שלא היה כסף לכך. עכשיו הובטח לנו תקציב לפעולה זו. תחילה נועד לעבודה מעשית, ולא מדעית, אבל לאחר בירור עם מר זק הוסכם על הקמת הארכיון האמור, שישמש את חקר הלשון, והתכנית המפורטת שתוכן תובא לאישור מוסדות האקדמיה.

הא' טור-סיני: זה מחוץ לתקציב האקדמיה.

הא' ריבלין: היה זמן שקיבלנו הקצבות מן העיריות ומאגודת ידידי האקדמיה. כדאי לחזור ולטפח צד זה של הפעולה הכספית.

הא' פריץ: קראתי את הצעת התקציב, ומעניין לראות, כיצד הסתעפה העבודה. ברצוני להעיר שתי הערות: (1) בתקציב יש סעיף: שיפור הלשון. אינני מבין, משום מה לא ישתתף "קול ישראל" בהוצאה זו. (2) הפצת הפרסומים: עבודה עצומה נעשית ע"י המזכירות והוועדות,

אלא החומר אינו נפוץ בארץ במידה מספקת. יש אפוא לחפש דרכים חדשות להביא תוצאות הדיונים האלה לידיעת הציבור.

הא' טור-סיני: הוועד האמרכלי והמנהלה ישימו לב להצעותיהם של הא' ריבלין ופרץ. הא' ייבין: סעיף ה' — הקצבת מוסדות כלכליים — כולל את העיריות, שתרומתן אינה גדולה ביותר. אשר לתרומות ידידי האקדמיה, נעשים מאמצים, ומר מנור ישים לב לכך. אבל יש גבול לכוהו של אדם אחד. הוא מגלגל סכומים גדולים עם הממשלה וכו', וקשה לו להקדיש זמן לסכומים קטנים יותר. "קול ישראל" — תקציבו מצומצם, ואין תקווה רבה למצוא סיוע שם. הא' מנור: אנו מחפשים מפיצים טובים לפרסומינו. לא הצלחנו בניסיונות להפיץ כתבינו ע"י מ"לים ומפיצים. ייתכן שנצטרך להקים מחלקה להפצת פרסומי האקדמיה.

הא' פרץ: יש 20.000 מורים בארץ. מדוע לא הגענו אליהם?

הא' מנור: פנינו ע"י המלצה מיוחדת של משרד החינוך והתרבות לכל בתי-הספר בארץ, בצירוף דוגמה של חוברות "לשוננו לעם" מהמובחרות ביותר. שלחנו אנשים לבתי הספר להתחמם. גם לחו"ל פנינו ל־1,600 כתובות, שניתנו לנו ע"י ברית עברית עולמית, במכתב בצירוף דוגמה וקיבלנו תשובות העולות במספרן על אלה, שנשלחו ע"י המורים בארץ, אם כי גם מהם היו התשובות מעטות. היוצא מזה, שהמורים כמעט שלא נענו.

הצעת התקציב נתקבלה פה אחד.

ג. הא' קוטשר הרצה על הנושא

מחקר לשון חז"ל

א. הבעיה והצעה לפתרונה

פרשת הבעיות של לשון חז"ל הריהי אולי הפרשה המעורפלת ביותר בכל תולדות הלשון העברית. דוק: בעיות רבות יש כאן, המצפות עדיין לפתרון.

אמנם הבעיה היסודית, שהייתה מטרידה את החוקרים במשך עשרות בשנים — דומה שהיא נפתרה פתרון שלם ומוחלט. כוונתי לבעיה: האם לשון חז"ל לשון מלאכותית הייתה, מעשה ידי החכמים, או לשון טבעית מדוברת?

אברהם גייגר, שחיבר את הדקדוק המדעי הראשון ללשון חז"ל, טען, כידוע, כי לשון זו לשון מלאכותית הייתה, שנוצרה בעיקר בהשראת הארמית. למן אותו זמן עצמו נתעצמו החוקרים בפרשה זו, עד שבא מ"צ סגל. הוא הוכיח, כי אכן לשון חז"ל לשון טבעית הייתה. אך עבודתו של סגל שוב אינה יכולה לשמש בסיס למחקר, שכן הוא השתית את תיאור לשון חז"ל על החומר כפי שהוא מופיע בדפוסים. אולם בדורות האחרונים נתגלו קטעים של ספרות לשון חז"ל מן הגניזה הקאהירית, נתפרסמו קטעי משנה בניקוד בבלי, יצא לאור צילומה של המשנה נוסח כ"י קאופמן, שהוא מנוקד כולו, יצא טיבו של כ"י משנה פארמה (המנוקד כדי שלוש שביעיות) וכיו"ב. ומה חשיבותם של כתבייד אלה ושל אחרים — דבר זה אפשר ללמוד מתוך מאמריהם וספריהם של פרופ' י"נ אפשטיין ז"ל, ולהבדיל בחל"ח של מר חנוך ילון ופרופ' שאול ליברמן.

מתוך המחקרים של האישים הנ"ל נמצאנו למדים, כי לשון הדפוסים נשתנתה במידה ניכרת מלשון כתבייהיד. והגורם היה לא רק מה שקרוי שיבושי מעתיקים. עבודה שיטתית בכתבייהיד עשויה להוכיח, כי היה כאן שינוי, מעשה עריכה בידועין ובלא יודעין, שתכליתה הייתה לקרב את לשון חז"ל ללשון המקרא.

הרי דוגמה אחת לפחות, שיש בה כדי להוכיח, מה יסודית ומרחיקת לכת הייתה פעולת ה"תיקון" הזאת. המילונים התלמודיים, וכן מילונו של בן יהודה, רושמים מספרות חז"ל רק

את צורת אדם. בזכות כתבי־היד נודע קיומה של צורת אדם. היום אפשר לומר בלי גזמה, שהטקסטים החדשים, כתבי־היד של המשנה, של התוספתא, של הירושלמי וכיו"ב, סיפקו לנו דוגמאות לפחות לעשרות רבות (ושמא מאות) לצורת אדם. כיצד קרה, כי היא נעלמה לחלוטין מספרי הדפוס? אין ספק, כי יד המתקנים באמצע. ואכן לעתים נמצאה עוד אדם בטקסט, ש"תוקנה" מתוך מחיקת הנו"ן ורישום מי"ם, ראה למשל כ"י קאופמן ברכות א. ה. מה גרם לפעולת התיקונים? בימי הבית השני צצה ועלתה, תחת לשון המקרא, שחדלה להיות מדוברת, לשון עברית מדוברת חדשה, היא לשון חז"ל. לשון זו היתה שונה באוצר מליה ובדקדוקה — לרבות תחבירה — מלשון המקרא, כדברי רבי יוחנן: "לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמן" (חולין קלז ע"ב, עבודה זרה נח ע"ב). שתי הלשונות היו קיימות זו ליד זו. האחת, לשון המקרא, בחינת סטאנדארד בקריאת המקרא, השנייה, לשון חז"ל, לשון הדיבור (ליד הארמית), לשון התפילה, לשון לימוד התורה שבע"פ, בחינת סובסטאנדארד ביחס ללשון המקרא. אף הלשון השנייה מתה מקץ דורות, כנראה אחרי ימי רבי (יהודה הנשיא), וכך הוסיפו להתקיים שתי הלשונות המתות זו ליד זו בא"י, ולכל אחת תחומה שלה. כמובן, כפי שיקרה תמיד במסיבות כאלו, אי אפשר היה להימנע מהשפעות הדדיות. בא"י הייתה בעיקר צפויה הסכנה, כי קריינים בלתי מאומנים של המקרא ירכיבו את הלשון הקרובה בפיהם, היא לשון חז"ל, על לשון המקרא. אך בגולה נתחלפו היוצרות. הניקוד, מסורת קריאת המקרא וההוראה בבתי הספר גרמו, כי לשון המקרא תהא ידה על העליונה. ואילו לשון חז"ל, שכתביה נמסרו מדור לדור בעיקר ללא ניקוד — או בלא ניקוד מוסכם ומקודש — הייתה שנייה במעלה. לא ייפלא אפוא, אם אט אט נשכחו מלב הציבור עצמותה ועצמותה של לשון זו. המעתיקים והמדקדים, אשר לשון המקרא הייתה נר לרגליהם, החלו ל"תקן" את הלשון ה"משובשת" של מקורות חז"ל — ביודעין ובלא יודעין. פעולה זו נמשכה עד ימינו ממש, והיא שינתה את פני הטקסטים עד לבלי הכר. כיצד נצליח אפוא להגיע אל לשון חז"ל המקורית, או ביתר דיוק, אל לשון חז"ל הקרובה ביותר אל הטיפוס המקורי? פתרון הבעיה: מחקר לשון חז"ל מן הדין שיתבסס על כתבי יד, ולא על גוסס הדפוסים. עלינו לברר אפוא, איזה כתבי־יד מכתבי־היד של לשון חז"ל שבידינו שמר שמירה מעולה ביותר על טיבה של לשון חז"ל המקורית, כלומר באיזה מהם מועטים ביחס השינויים מן הסוג הנ"ל עד כדי כך, שנוכל לראותו אב־טקסט לצורכי מחקרנו. משמצאנו אב־טקסט כזה, עלינו להיות דבקים בו לכל דבר, זולתי אם ניתן להוכיח — שוב בעיקר בעזרת אב־טקסט אחר — כי במערכת שלמה או בפרט מסוים אינו מייצג את האב־טיפוס.

אך כאן, כמובן, שורש הבעיה — כיצד אפשר להוכיח על בסיס איתן, בלי סכנה של מעגל קסמים, מה הן הסגולות המוכיחות שאב־טקסט יש כאן? הן מאחר שמקובל, לדעתי בצדק (אני מקווה להאריך בכך במקום אחר), כי לשון זו חדלה להיות מדוברת בסוף המאה השנייה לספירת הנוצרים, פירוש הדבר אפוא, כי שמונה מאות שנה חוצצות בין כתבי־היד הקדומים ביותר לבין התקופה, שבה חדלה לשון זו מהיות מדוברת. ומאחר שהייתה זו לשון התורה שבע"פ, שאמנם לפי העדויות שבידינו הקפידו במסירתה כלשונה, אך ברי שלא הקפידו כמות בלשון המקרא, מי לידינו יתקע, כי במשך תקופה זו לא חלו בלשון זו שינויים גדולים פחות או יותר אגב מסירתה, הן בכתב הן בע"פ?

אמנם יש להדגיש, כי בזכות מגילות ים המלח יש היום בידינו אף טקסטים הכתובים בלשון חז"ל, וברור, כי חשיבותם עצומה לגבי מטרותנו. אך מצד אחד מצומצמים הם לצערנו מבחינת היקפם, ומצד שני אין בהם כדי ללמד אותנו בדרך כלל אלא לגבי הטיב העיצורי (קונסוננטי) של לשון זו, אך לא לגבי הדמות התנועתית (ווקאלית). ולא זו אף זו: ייתכן שיש מקום להניח, כי לשון זו אינה זהה מכל הבחינות ללשון חז"ל שלנו.

אעפ"כ נדמה לי, כי יש בידינו חומר מסוים, שבעזרתו נוכל לקבוע איזה טקסט עשוי להיות אב־טקסט.

גם כאן, כמו בארמית הגלילית, נועד תפקיד חשוב ביותר לכתיב. הקו הראשון, שעשוי היה להיפגע בהשפעת לשון המקרא, או בהשפעת לשון התלמוד הבבלי, הריהו הכתיב¹. הצצה חטופה תלמדנו, כי הן בבבלי והן בירושלמי אין הבדל עקרוני, מבחינת הכתיב, בין היסוד העברי ליסוד הארמי שבהם. נמצא, כי מבחינה זו נוכל להסתייע בכתובות הארמיות של א"י; אך נוכל להסתמך גם על אבות־טקסטים של הגלילית. שכן רשאים אנו להניח, כי כשם שלא חלו שינויים ביסוד הארמי שבהם, כך לא נשתנה היסוד העברי שבהם. לפיכך, כל עוד אין סיבה של ממש לחשוד, כי מבחינה זאת הייתה העברית של הירושלמי ומדרשי האגדה שונה מן הלשון של המשנה, זכאים אנו לראות את היסוד העברי שלהם כאב־טקסט. וכשם שיכולים אנו להעמידו על חזקתו מבחינת הכתיב, כך רשאים אנו להעמידו על חזקתו מכל הבחינות, ולסמוך עליו לכל דבר, כל עוד לא הוכח ההפך. ואילו כ"י שיש בו קווי כתיב, שאינם בנמצא במקורות הנ"ל, והם אופייניים, דרך משל, לכתיבו של התלמוד הבבלי — לגביהם ברור, כי כשם שנתערעה חזקתם אשר לכתיב, כך נתערעה חזקתם אשר לשאר בחינות הלשון. שכן יש להניח, כי כשם שתיקנו מעתיקיו את שנראה להם יוצא דופן מבחינת הכתיב, כך תיקנו את שנראה להם משונה מבחינה לשונית אחרת.

מקום נכבד מבחינה זו נועד אף לשמות־עצם פרטיים המרובים בכתובות הארץ־ישראליות. אף כאן מותר להסיק, כי אותו טקסט, שבו מופיעים שמות־עצם פרטיים כצורתם בכתובות (ובאבות־טקסטים של הגלילית), לגביו מותר להניח, כי לא שונה על־ידי מעתיקיו. ואילו טקסט, ששמות אלה מופיעים בו כצורתם במקרא או בנוסחאות בבליות — אותו טקסט אינו זכאי לתבוע חזקה זו.

ואף אמצעי נוסף בידינו, והוא השוואת מלים בודדות — ושוב, בעיקר שמות־עצם פרטיים — לתעתיקיהם המזדמנים במקורות יוונים, בעיקר של התקופה הנידונה. אמצעי זה חשיבותו מרובה, שכן הוא עשוי ללמד לא רק על הנוסח העיצורי של כתב־היד הנידון, אלא גם על טיב ניקודו.

הן זאת לדעת: יש כתבי־יד, אשר לגביהם ניתן להוכיח, כי הכותב והמנקד לפחות שני אנשים שונים היו; דרך משל, מנקדו של כ"י קאופמן, המתקן לעתים את הנוסח שלפניו. לפיכך, כל עדות שיש בה כדי להעיד, כי אף הניקוד עשוי לשקף צורה מקורית, יש בה משום ברכה רבה.

ואחרון אחרון: אף שיקולים דקדוקיים מסוימים עשויים לסייע בידינו בנידון זה, בעיקר כשהדברים אמורים במלים ובצורות, שיש להן מקבילות בניבים הארמיים השונים. שכן אם תמצא צורה סוטה מן הצורה המקראית, והיא עשויה להשתבץ, בזכות שיקולים דקדוקיים, במערכת המשוערת של לשון חז"ל על יסוד רמזים אחרים, ברי, כי עלינו להניח, שקו מקורי של לשון חז"ל נתקיים כאן.

בדבריי כאן רצוני אפוא להדגים בדוגמאות ספורות, כי כ"י קאופמן הריהו בחינת אב־טקסט.

ב. כתב־יד קאופמן — אב־טקסט

1. כתיב

[aj] בסוף תיבה. במקרא כתיבה של דורת־נועה זו בסוף תיבה הריהו \times , כגון תצי, יצי. בתלמוד הבבלי נשתלט הכתיב א' במקרה זה, כגון זכאי, שמאי.

1 ראה מאמרי, מחקרים בארמית הגלילית, "תרביץ", כא—כג.

מה היה המצב בארץ ישראל? זה מכבר עמדו על כך, כי בפיוטי ינ"י מלמד הכתיב של שמו ב ל י א ל "ף, כי מוצאו של פייטן זה מא"י היה. שכן כתיבים כאלה ידועים היו רק מן הירושלמי וממדרשי האגדה. על יסוד החומר של כתובות א"י יש בידינו להוכיח, כי אכן זה היה הכתיב הארץ-ישראלי, ואילו הכתיב "א"י בסוף התיבה לא יימצא בהם. כן נמצאנו למדים דבר זה מתוך טקסטים, אשר לגביהם נתברר, כי הם בחינת אבות-טקסטים של הארמית הגלילית. וכמובן, משהוכח דבר זה לגבי הקטעים הארמיים שלהם, הרי גם היסוד העברי הריהו בחינת אב־טקסט. ברור, כי טקסט אשר בו שליט או מצוי כתיב זה, שוב אין לו חזקת טקסט ארץ-ישראלי, שעליו לא עברו קולמוסי מגיחים אירופיים.

והרי דוגמאות אחדות מכ"י קאופמן (=p): אימת, אימת, דמי, דמי, דמי, זכי, זכי, יוחי, יני, יני, ערי, רשי, שמי, שמיי, תני, תני ועוד הרבה (ס"ה מאות אחדות של דוגמאות). מועטים החריגים, והם אינם עולים אלא כדי שני אחוזים בלבד. אפשר להניח, כי אלה מעידים כבר על השפעת הבבלי. אך מאחר שנמצא בארמית הנוצרית של א"י כתיב זה לעתים רחוקות, מותר להניח, כי הוא היה בנמצא בא"י, אך היה נדיר ביותר.

והרי דוגמאות מספר מתוך אב־טקסט של הארמית הגלילית, הוא שרידי הירושלמי מהדורת ל' גינזברג: ודי, ודי, חשמוני, יני, רשי, רשי ועוד כיוצא באלה. די להציץ בחילופי הנוסחאות שהוסיף גינזברג מתוך דפוס וניציאה כדי להיווכח, באיזו מידה שונו כתיבים אלה לאי.

והרי דוגמאות מכתובות ירושלים: יני, מת, נת, שבי, שמי. דוגמאות כיוצאות באלה מצויות גם בכתובות הארמיות של א"י.

וכשם שמצאנו לעיל כמה שמות-עצם פרטיים בכתבים זהים בכ"י קאופמן ובכתובות (יני, שמי ועוד), כך מצאנו אף את תיבת רשי בכתובות בתעודה ארמית מימי בר כוסבה, וכן תיבת אחרי.

2. שמות-עצם פ ר ט י י מ

אליעזר — ליעזר, אלעזר — לעזר. השמות אליעזר, אלעזר מופיעים לפעמים בכ"י קאופמן (ובכתבידי אחרים) בצורת ליעזר, לעזר.

בנידון השמות האלה יש בידינו כדי להוכיח, כי הצורה הקצרה הריהי צורה ארץ-ישראלית מובהקת. השם לעזר מופיע בכתובות ירושלים, יפו, וכן פעמיים במכתב עברי (כנראה מן המאה החמישית), בתעתיק יווני באוונגליון וכן ביוספוס, בכתובות יווניות בירושלים, ביפו, עזה ועוד, וכידוע נתקיימה הצורה אף ביידיש. אף ליעזר מזדמנת בכתובות ירושלים. מן הדפוסים נעלמה הצורה הקצרה של שני השמות, שכן תוקנה תמיד, בהתאם לצורה המקורית, לאליעזר, אלעזר. כמובן, אף זו הייתה בנמצא בימי הבית השני, כפי שמוכיחות שוב, דרך משל, כתובות ירושלים, שבהן מצויה היא הרבה יותר מן הצורה הקצרה.

לשון אחרת: מצאת טקסט, ובו מזדמנות הצורות הקצרות, והיא מספרן מועט, הרי יש להניח, כי אב־טקסט לפניך. אך כנגד זה טקסט שאין למצוא בו את הצורות הקצרות כל עיקר, אינו יכול לתבוע חזקה של טקסט ארץ-ישראלי.

3. הכינוי הפרוד

(א) גוף שני זכר. — לפי פרופ' סגל "את לזכר נמצא רק לעתים רחוקות במשנית הקדומה... ובכל המקומות הללו... (הוא) רק מידי המעתיקים, שאהבו להשתמש בצורות ארמיות". בדיקת אבות-טקסטים תעלה תמונה שונה לחלוטין.

במשנה מצוי כינוי זה יותר מ-130 פעמים (לפי הקונקורדנציה). יחס את: אתה בכ"י

קאופמן הריהו 4:1 בקירוב. פירוש הדברים אפוא, כי התהליך הפוך היה ממה שהיה עבור פרופ' סגל: דפוסי המשנה שינו את צורות את לאתה בהשפעת העברית המקראית. לפיכך לא נותרו בדפוסי המשנה כמעט כל דוגמאות.

(ב) כינוי גוף שלישי רבים. — פרופ' סגל אומר: "תמור הם בא לעתים קרובות הן". שוב יוכיח כ"י קאופמן (ואבות־טקסטים אחרים), כי התמונה שונה בתכלית. לפי הקונקורדנציה יש כמה מאות פעמים הם, הן זכר (לרבות שהם, שהן), אך אפילו בדפוסי ניכרת שליטתה של הן. בכ"י קאופמן נמצא רק אחוז קטן ביותר (מסופק אני, אם מגיע הוא ל־5%) בצורת הם.

נמצא אפוא, כי צורת הן היא המולכת בכיפה, ואילו הם אינה אלא בחינת מיעוט שאינו ניכר. (ג) פרשה בפני עצמה הריהי פרשת אתם. — בכ"י קאופמן לא מצאתי אלא אתם בלבד. בשל צורת הן ובשל שיקולים אחרים הייתי משער, כי הייתה קיימת (גם) צורת אתן. צורה זו גיליתי אה"כ בתוספתא מהדורת ליברמן, והיא נתגלתה באחת מאיגרות בר כוסבה. לפיכך משער אני, כי בכ"י קאופמן נעלמה צורה זו בהשפעת לשון המקרא.

(ד) והרי לוח, המדגים את השוני שבכינויים הפרודים בין לשון המקרא ללשון חז"ל:

לשון חז"ל		מקרא (לא נרשמו צורות חריגות)	
אני	אתה, את	אנכי, אני	אתה
את	הוא	את	הוא
היא		היא	
אנו	אתם, אתן	אנחנו, נחנו	אתם
?	הן (הם)	אתנה	הם, המה
הן		הנה	

ההבדלים מאלפים: נעלמה אנכי, ההולכת ומתמעטת במקרא בספרים מאוחרים, עולה את לזכר — מסתבר בהשפעת הארמית. תחת אנחנו עולה אנו — יצירה עברית פנימית. נעלמים כינויי הרבות אתנה, הנה — כנראה בשל השמטת התנועה האחרונה הבלתי־מוטעמת.

4. כינויי הקניין

(א) גוף שני יחיד זכר. — לפי סגל דין כינויי הקניין בלשון חז"ל כדינם בלשון המקרא. ובכן ספרך וכיו"ב. אליבא דאמת אף כאן נמצא תמונה שונה בתכלית עם בדיקת כתבי היד. זכותו של ילון היא, שהעמיד את החוקרים על העובדה, כי כינוי גוף שני זכר הריהו מעין ספרך וכיו"ב בלשון חז"ל. דבריו טעונים תוספת, ואכמ"ל.

(ב) גוף שני נקבה יחידה. — בדיקת החומר של כ"י קאופמן הוכיחה, כי גם סופית הנקבה שונה היא מן הצורה המקראית, והריהי — כגון בעליך, גטיך, דיבוריך וכיו"ב. במלים אחרות — אף כאן, כמו בסופית הזכר, הורישה הצורה הארמית את הצורה העברית. החריגים מכלל זה מופיעים הם, והם מופיעים בשמות, שצורתם בארמית שונה היא מן העברית, כגון בנך, בתך (בארמית בריך, ברתך). — בסופית הרבות נתקיימה הצורה המקראית

ושוב מאלף הוא, כי צורות אלו נתקיימו בסידור של התימנים (תכלאל), בסידורים של הספרדים בתפילת קידוש הלבנה "ברוך יוצריך ברוך עושריך וגו' (אך כנראה לא בקריאת המשניות שלהם, שכן לא מצאתי רמז לצורה הזאת בעבודות המטפלות במסורות אלה!). ושוב דבר אופייני: בסידורים קדומים מופיעות צורות אלה גם בשל אשכנזים, והן "תוקנו" במרוצת הימים.

5. מילות

א) אִי—אִוִי. — מגילת ישעיהו, ממגילות ים המלח, גורסת פעם אי תחת אוי שבנוסח המסורתי: אִילִי (תיבה אחת!) ה. בספרי על המגילה הזאת העירוני, כי תיבת אי כמלת צער איננה מופיעה במקרא אלא פעם אחת בלבד (למעשה פעמיים) בקהלת, אך הייתה ידועה בלשון חז"ל: "אִילִי שנתכבדתי בכתרה של תורה" (ירושלמי, שביעית ד, לה ע"ב). "מכיוון שגם אוי מצויה בלשון חז"ל, יש לראות אפוא את הצורות כאקוויוולנטיות". דומה, כי המשפט האחרון טעון תיקון. שכן בכ"י קאופמן אין אוי כל עיקר, כי אם אי, שתוקנה בדפוסים לאוי (כדרך מגילת ישעיהו!), כגון: "אִילִי אם אומר אִילִי אם לא אומר" (כלים יז, יז). כן נמצאה צורה זו בתוספתא מהדורת ליברמן.

והרי זו שוב דוגמה מאלפת לכך, כיצד "תוקן" נוסח הדפוסים בהשפעת לשון המקרא עד כדי כך, שבדפוסים לא נותר אפילו מקום אחד במשנה ובתוספתא. נמצא אפוא, כי אף כאן הרכיבה מגילת ישעיהו את הלשון המאוחרת ע"ג לשון המקרא (שכן שתי הדוגמאות של אי במקרא הריהן בחינת מיעוט בלתי ניכר).

ב) אִמְתִּי, אִימְתִּי, אִמְתִּי. — במקרא אין למצוא אלא מתי בלבד, ואילו בלשון חז"ל מופיעה צורת אִמְתִּי, אִימְתִּי, אִמְתִּי. מה ניקודה ומה מוצאה? אשר למוצאה — בן־יהודה מציע שתי אפשרויות: 1) האל"ף פרוסטטית היא, כמו בניבים ערביים; 2) יש כאן צירוף של אי + מתי, אשר לניקודה מעיר סגל, כי המי"ם דגושה בכ"י קאופמן. ואכן ברוב המקרים שבכ"י קאופמן דגושה המי"ם, אך לא בכלום.

העובדה הזו יש בה כדי ללמד, כי מסורת הדיגוש רפויה הייתה כבר בימי המנקה. ואכן, נעלמה הצורה הדגושה ולא נתקיימה, לפי מיטב ידיעותי (וכך מסר לי גם ידידי ד"ר ש' מורג) בשום עדה מעדות ישראל, ואף לא בפי התימנים (ראה להלן). אך אין ספק, כי זוהי הצורה המקורית. הכתיב החסר למעשה תמיד בכ"י קאופמן — אִמְתִּי וכי"ב — יש בו כדי לרמוז, כי אין כאן המרכיב אי, כדרך שסבר בן־יהודה. הצורה הדגושה נתקיימה בתרגום אונקלוס ובתרגום הנביאים במסורת תימן; תופעה זו חשיבות יתרה נודעת לה בייחוד משום שנראה, כי במסורת לשון חז"ל של התימנים לא נתקיים כאן דגש. אין כל ספק, כי יש להעדיף כאן את מסורת התרגום (ושל כ"י קאופמן ואף של כ"י פארמה), שכן המי"ם דגושה גם בניב מעלולא. הניב הארמי היחיד המדובר עדיין בתחום סוריה וא"י, וכן בארמית השומרנית. דומה, כי זהו המצב בסורית (שבה אין סימן לציון ההכפלה שלא בביב"ד כפ"ת) אמת. ואכן זה מכבר ראו, כי בסורית יש לראות את התיבה כשאלה מן האכדית שבה ina mati > immati. במקרה זה מסייעות אפוא מסורות לשוניות בלתי קשורות זו בזו (המסורת הארמית של התימנים, הארמית של מעלולא והארמית של השומרונים) כדי להוכיח, כי נתקיימה מסורת עתיקה טובה גם בניקוד כ"י קאופמן. ולפי דרכנו למדנו, כי יש לראות תיבה זו בניבים הארמיים ובלשון חז"ל כשאלה מן האכדית, דבר שאין בו כדי להתמיה.

ג. אחרית דבר

החומר דלעיל יש בו משום רמז ברור, מה גדול השוני בין לשון חז"ל נוסח הדפוסים לבין לשון חז"ל נוסח כ"י קאופמן. הדוגמאות דלעיל לא רק ללמד על עצמן יצאו, ואף לא רק על סוגן ללמד יצאו, כי אם על הכלל כולו. היינו, על כל המערכת הדקדוקית של לשון חז"ל.

גאות לשון חז"ל לא תבוא אלא מתוך בדיקה יסודית ועיבוד יסודי של אבות־טקסטים מעין כ"י קאופמן ואחרים כיוצאים בו. ועדיין ארוכה הדרך לפני החוקר¹.

1 מאמר מפורט, בצירוף מראי מקומות, יבוא במקום אחר.

ד. הא' דותן : לפנינו המשך הדיון במלה to cover בשימושה בלשון העיתונאים. בישיבה הקודמת נידונה מלה זו והועלו כמה הצעות. אף אחת לא זכתה ברוב מכריע. הצעת הוועדה שיקף — לא נתקבלה. עמדו להצבעה גם הצעות אחרות : סיקר, הקיף, חוּפֵף, והייתה גם הצעה להשאיר כיסה. הוועדה שבה ודנה בעניין, והיא רואה עכשיו להציע למליאה את המלה סיקר (סיקור), שזכתה למספר הרב ביותר של קולות. אין אנו קובעים כאן מונח לשימוש מצומצם של בעלי מקצוע. ביטוי זה, בהיותו שגור בלשון העיתונאים, ממילא הופך הוא להיות נחלת הכלל, ולכן יש לשקול יפה, אם סופו להתקבל על דעת הציבור או לא. אסור שתיקבע כאן מלה, שתישאיר בגדר החלטה שעל הנייר. הייתה הצעה קודמת, והיו לה תומכים גם בוועדה, להשאיר את המלה כיסוי. ואין כוונת המציעים, שהאקדמיה תאשר שימוש זה, אלא שלא תדון בו כלל ולא תחליט עליו. לדעת המציעים זהו ביטוי מן ה"סלנג" של העיתונאים, ומוטב לנו שלא ניכנס לתחום זה.

הא' טוריסיני : בלשון העיתונאים to cover פירושו לטפל בדבר עד למסירת סקירה עליו בעיתונות. מקודם העיתונאי מסקר, ואח"כ מביא את התוצאות. השאלה היא : הנקבע ביטוי זה סיקור, שהוועדה ראתה בו את הרע במיעוטו, או נאמר, שלא נקבע לפי שעה מונח בעניין זה ? כי כאן צריך לשקול לא רק עד כמה הביטוי העברי יכול לשקף את הלועזי, אלא אם יש סיכוי, שהצעתנו תתקבל בציבור. לי בעצמי בעניין זה ספקות, אבל בידכם ההכרעה.

הא' לייבל : רצוני לעמוד עוד פעם על המונח האנגלי. מערכת שולחת אדם פלוני למקום פלוני, כדי שיעשה מה שנחוק, שלא יצטרכו לשלוח עוד אדם. העניין יכול להיות גדול, ואז שולחים אף 3—4 אנשים, שלא יישאר תחום מחוק לידיעה. מונח טכני זה היה צריך להישאר בתחום לשון העיתונאים. אבל העיתונים אצלנו החלו לתחוב את המלה בכל הזדמנות, טובה או רעה. אם לא נשאיר בעברית לכסות, כמו שאומרים העיתונאים, עלינו לקבוע הקיף, כפי שהצעת. הקיף אינו חורג מהלשון המדוברת, והוא טוב ונוח לעניין, גם יש בו כדי לדחות "לכסות".

הא' בורלא : העיתונאים מצאו דרך קלה : אומרים באנגלית to cover — גם אנו נאמר לכסות, אבל לפי התוכן, כלומר, לפי תכלית הפעולה של העיתונאי, הוא אינו מכסה דבר, אלא להשך, הוא מבקש לגלות, לחשוף, להאיר את הדברים. וכלום בערבית יאמרו עיט ? מדוע אנו נמשכים אחר החיקוי בלשון ? אפשר להקיף, כהצעת הא' לייבל, אבל לסקור יותר טוב. הולך אדם וסוקר את הדבר — ובא ומוסר סקירה.

הא' טוריסיני : גם הקיף הייתה בין ההצעות, ואביאנה להצבעה.

הא' פריץ : מכל ההצעות באות בחשבון שתיים : סיקר, כיסה. אין כאן כל שיקוף ואין היקף ואין חפיפה. המלה כיסוי אינה רק תרגום מלועזית — אלא ביטוי ציורי : העיתונאי יורד, כביכול, על הדבר ומכסה אותו. אם יש בררה בין ביטוי שכלי ובין ציורי — הציורי קודם. ועוד : אל נזלזל גם בעובדה, שכיסוי מקובל.

הא' שלי : אני תמה מאוד על החברים המבקשים לטהר את השרץ הזה ולראות בו טעמים שבהגיגון ושבנאמנות. אין כאן טוב, זולת חיקוי גם והתבטלות. העתיקו מלה מהאנגלית, ובאים להסביר, מדוע היא כשרה בעברית. מעשה כזה פסול מעיקרא. באנגלית קוראים למאמר ראשי leader. כלום נקרא לו מנהיג ? לכל עם דימויים והשאלות וציורים משלו, ועליו להיות נאמן לעצמו. ואין צריך לומר, שכיסוי זה מביא בכמה צירופים עד לידי גיחוך. למעשה נשלח אדם כדי שישקור ויספר לנו, מה ראה. סקירה כבר כוללת בלשוננו החדשה גם את הסיפור. למה נברח ממלה עברית פשוטה זו ? משום שבאנגלית יש כיסוי ? כלום יעלה על דעת הגרמנים לומר decken, והרוסים יגידו 'כיסוי' ? אני בטוח, שהעיתונאים יבינו זאת ויקבלו את התיקון ; הם עדיין כותבים "כיסוי" במרכאות. ואני מציע לאשר : סיקור, לסקר.

הא' קוטשר : אמנם אני חבר הוועדה, אבל כדאי שנברר לעצמנו תחומים, אימתי נאשר ואימתי נפסול. גן ילדים מותר, לכסות — אסור ? ייתכן שלאנגלים יש היסטוריה מיוחדת במלה זו, אבל אם מלה זו יכלה לקבל משמעות זו באנגלית, מדוע לא נוכל להשאירה בעברית, מאחר שנתקבלה ?

הא' ייבין : אם נשאל תמיד, אם מלה עשויה להתקבל או לא, הרי 95% של דיונינו מיותרים. במקום "קלאטש" קבענו מצמד, ומעטים המשתמשים בה. אבל נימוק זה פסול בעיניי. לעצם העניין — תרגום מילולי של ביטוי כזה לעברית, אפילו הוא ציורי, צורם את אוזני העברי. סיקר מתקבל על הדעת יותר.

הא' לייבל : אם כן, למה לא לסקור בבניין קל ?

הא' ייבין : לבניין קל מובן אחר.

הא' זיידל : אי לי אם אומר, אי לי אם לא אומר. אין ספק שסקר מלה כשרה, כי יש פה סקירה, והיא לא רק רעיונית, אלא מדברים גם על סיקור עין. למרות זאת המלה אין בה למסור לנו הציוריות של to cover. אם אנו רוצים למסור גם את הגישה והמסירה מכל הצדדים, הייתי מציע : השתרע על הדבר.

הא' רבין : to cover פירושו : לדון באיזה דבר. למשל The book covers many subjects. אין כאן שום ציוריות. כמובן, אין אנו יכולים לומר כאן : העיתונאי דן באיזה דבר. אין אנו עוסקים במינוח טכני, שבו הקהל מוכן לקבל כל קביעה, כי יש לו צורך במינוח טכני, מה שאין כן לגבי מלים בשימוש כללי. אנו רוצים להחדיר מלה חדשה, שתהיה יותר מוצלחת מן הנוהגת. אני מציע, שאם לא נמצא מלה מוצלחת, לא נחליט. העובדה כשלעצמה, שאנחנו מתקשים להחליט, היא סיבה מספקת לא להחליט כאן. אם נציע מספר מלים לשימוש כללי, שלא יתקבלו בקהל — יתייחס הקהל בשלילה לכל המלים שיוצעו.

הא' טור-סיני : אם יתמוך רוב מוחלט בהצעה זו, נציע לשימוש הציבור את המלה, שנתקבלה כך. אבל אם תתקבל רק ברוב יחסי, מוטב שלא נציע אותה לציבור. חששו של החבר רבין מוצדק. עלינו להשתדל, שניתן לציבור דבר, המספק את דרישתו.

הא' דותן : מציע שנעמיד להצבעה את השאלה, אם על האקדמיה להיזקק לביטוי כיסוי, ואם עליה להחליפו בביטוי אחר.

הא' טור-סיני : אשאל, אם מותר לאשר כיסה, אבל לפי הרגשתי רצוי להסיר את הכיסוי. הא' בן-חיים : לפי דעתי, יש זכות קדימה להצעת הוועדה לגבי ההצבעה.

הא' טור-סיני : אביא להצבעה את הצעת הוועדה, סיקר, אבל אני רוצה לברר גם הצעות אחרות, כגון הצעת הא' לייבל הקיף, שהיא, לדעתי, קרובה יותר לעניין to cover.

הא' דותן : אם נקבע הקיף, מה יהיה שם הפעולה ? הקפה ?

נגד כיסה הצביעו 13 ; בעד סיקר — 12 ; נגד סיקר — 6.

הא' דותן : ההחלטה שנתקבלה ברוב של 12 קולות, האם היא נחשבת להחלטה ברוב גדול? הא' טור-סיני : כן. זוהי החלטה.

נתקבל : סיקר, סיקור.

הא' דותן : המלה הבאה, שעלינו לדון בה, היא : Schlager.

בשימוש כיום אין במקומה מלה עברית. בישיבה הקודמת היו הצעות אחדות. הצעת הוועדה — יהלום — לא נתקבלה. וכן לא נתקבלו הצעות אחרות — מהלום, הלם, מהלם, הלמן. ההצעה כפתור קיבלה רוב גדול יותר.

בחורו, ששלחתי לחברי האקדמיה, ליקטתי מן העיתונים משפטים אחדים, שבהם באה המלה שלאגר. ומהם ברור, שאי אפשר לתרגמה במלים מקובלות, כמו יהלום וכפתור. הוועדה חזרה ודנה בכל ההצעות ונוכחה לדעת, שכל מלה בעלת משמעות בלשון — קשה לה שתתקבל. הוועדה מביאה לאישור את הצעתו של הא' שבטיאל : שגר. מלה זו קרובה בצלולה לשלאגר, וגם יש בה לשון שגירות — דבר המשתגר בקהל ונשמע בפי כול. אחרי ששלחנו את ההצעות לחברים, שמענו ערעורים על צורתה של המלה ועל ניקודה, בעיקר בגלל "שגר אלפיד". הא' טורסיני הציע את הצורה אֶשְׁגֵר, ולאחר התייעצות עם חברי הוועדה אני מביא אותה כשם הוועדה לאישור המליאה.

הא' פריץ : האם מותר להציע אחת מן המלים שברשימת ההצעות ?

הא' טורסיני : כן, אם לא תתקבל הצעת הוועדה. — הוועדה מציעה : אֶשְׁגֵר, על יסוד אשגרה שבתלמוד. המלה מעלה בניכרון שגור, משגירים דבר בפי הקהל.

הא' לייבל : שלאגר איננו דבר שבשגרה, אמנם הוא משתגר, אבל במלה שלאגר (מן einschlagen) מתכוון הגרמני לדבר, שקלע לעצם העניין וע"כ הסב אליו תשומת לב ונעשה שגור. אני יכול לומר איזה דבר יהיה שלאגר, אבל אין זה שלאגר תכף ומיד. לדעתי דרך החיקוי הזאת לבנות מלים עבריות רק משום דמיון השורש ללועזי — חסרת טעם היא. חוץ מזה, אשגר מביע שגרה, אבל לא אותו דבר ההולם ומכה על הראש ועל האוזן. אני מסכים, שנוסיף לומר שלאגר ונדע, שזוהי מלה זרה, ובלבד שלא נאמר דבר חסר טעם.

הא' ייבין : שלאגר אינו אומר עניין של שגרה, אלא דבר של שעה, דבר חולף. מי זוכר שלאגרים של ימים עברו ? היכן העניין של השגרה ? השורש הזה אינו מתאים בכלל, גם בגלל ההקשר של הביטוי שגר אלפיד וגו'.

הא' בורלא : לקבל מונח משום שדומה צלולו ללשון זרה — מוזר מאוד. מלה זו אומרת, שהשיר הולם את הלב. אני מציע : הלים, כמו אמיץ, תקיף.

הא' שבטיאל : אני סבור, שכלל צריך להיות נקוט בידינו : כל מושג שיש במקורות — משתמשים במקורות. אבל המלה שלאגר כולה זרה, וכל עצמו של המושג זר. באתי להציע שגר, לא משום שהוא דומה בצלולו לשלאגר. שגר יש בה משהו מן המושג של שלאגר, ולמה למצוא תרגום מילולי לשלאגר ? אני חוזר ומציע את המלה בתיקון מה — אֶשְׁגֵר בסגול.

הא' מנצור : אמנם אין לגזור איסור על חידוש מלים על פי דמיון צלולן למלים הלועזיות. אך במה דברים אמורים ? במלים בין-לאומיות מוכרות וידועות לכול. המלה שלאגר אינה כן ; אין היא ידועה אלא לדוברי גרמנית בלבד. מה תאמר אפוא המלה שגר או אשגר למי שאינו דובר גרמנית ?

הא' טורסיני : היו הצעות אחרות בחוור, שהובא לפניכם, וביניהן שיר כנף. אבל שלאגר איננו דווקא שיר. אני מוכרח לומר, שאין לבי שלם עם הצעת הוועדה, המביעה צד רחוק שבמושג. אמנם שלאגר נעשה אח"כ שגור, אבל לא זה המושג העיקרי. אינני חושב, שהציבור יקבל זה. אם אנתנו בעצמנו מסופקים ואין לבנו שלם, אין לנו הזכות לבקש מהציבור, שיקבל הצעה זו, שבמקרה קיבלה רוב.

הא' שלי : אני מציע להניח את שלאגר לפי שעה ולשוב אליו בפעם אחרת.

הא' טורסיני : הוצעה מלה, ששימשה במובן דומה : כפתור ופרח. לא הייתי רואה כל רע בשימוש המלה כפתור במרכאות.